

Kosmologie – Jak víme, že byl Velký třesk?

Vladimír Wagner

Ústav jaderné fyziky AVČR, 250 68 Řež, E_mail: WAGNER@UJF.CAS.CZ, WWW: ojs.ujf.cas.cz/~wagner/

1. Úvod

2. Rozpínání vesmíru (stovky milionů let)

2.1 Žebříček vzdáleností

2.2 Využití supernov Ia

3. Tvorba prvků (3 minuty)

3.1 V raném vesmíru

3.2 Ve hvězdách

4. Reliktní záření (400 tisíc let)

4.1 Teplota reliktního záření

4.2 Fluktuace teploty reliktního záření

5. Evoluce hvězd i galaxií (stovky milionů let)

5.1 Ranné hvězdy bez uhlíku

5.2 Ranné velmi aktivní galaxie

6. Co bylo před „Velkým třeskem“?

7. Závěr

James Peebles – Nobelova cena za fyziku 2019 (polovina)

Za vysvětlení původu vesmírného mikrovlnného záření jako pozůstatku horkého a hustého počátku našeho vesmíru

Předpověděl chování fluktuací tohoto reliktního záření a jeho využití pro poznání vlastností a vývoje vesmíru.

Předpověděl vlastnosti produkce prvků v raném vesmíru, hlavně neexistence těžkých prvků.

Jde o jednu z největších postav teoretické kosmologie i jeden z nejschopnějších popularizátorů kosmologického bádání

Roger Penrose – Nobelova cena za fyziku 2020 (polovina)

Za objev, že existence černých děr je potvrzením i nástrojem pro testování obecné teorie relativity.

Trochu i cena pro již zesnulého Stephena Hawkinga.

Hledání kvantové teorie gravitace.

Nalezení specifických procesů a zákonitostí spojených s řešeními obecné teorie relativity vedoucími k černým díram.

Spojitost mezi černými děrami a entropií, Hawkingovo záření černých děr.

Existence černých děr potvrzena pomocí gravitačních vln (Nobelova cena 2017).

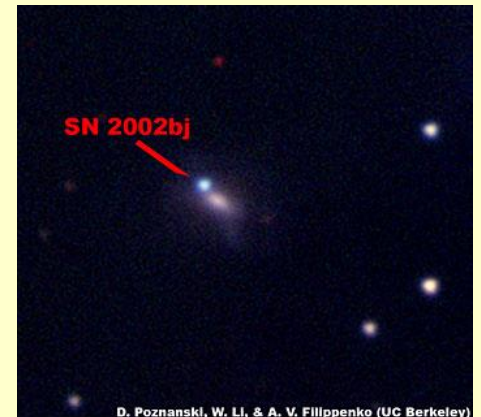
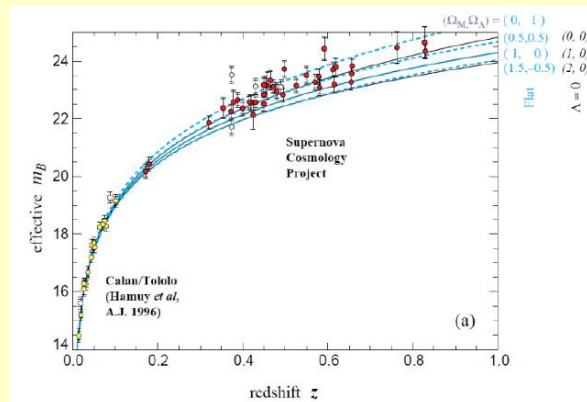
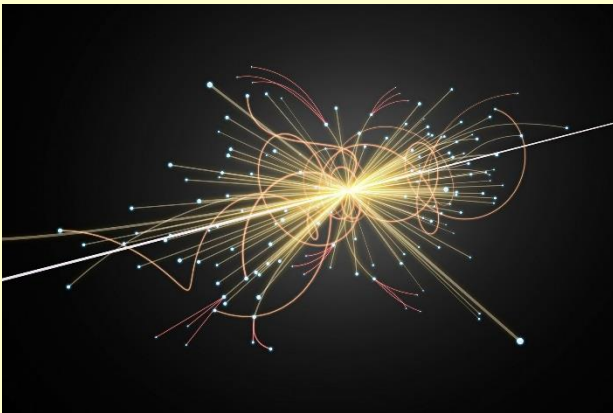
Úvod

Klíčová pro budování kosmologických modelů a testování hypotéz, modelů a teorií jsou experimentální data – jejich co největší přesnost a spolehlivost

- Důležité události:
- 1) Zpracování obrovské množství přesných astrometrických dat z observatoře Gaia
  - 2) Zvyšování statistiky pozorování gravitačních vln – start nového běhu měření LIGO a VIRGO, start detektoru Kagra
  - 3) Nové experimentální období na LHC
  - 4) Zahájení měření hmotnosti neutrina experimentem KATRIN

Standardní kosmologický model založen na platnosti Standardního modelu hmoty a OTR

Zatím nová data spíše potvrzují platnost Standardního modelu hmoty a OTR
Různé pozorované limity na projevy nové exotické fyziky spíše vyřazují stále další alternativní teorie

Navázání na existující teorie a jejich zobecnění

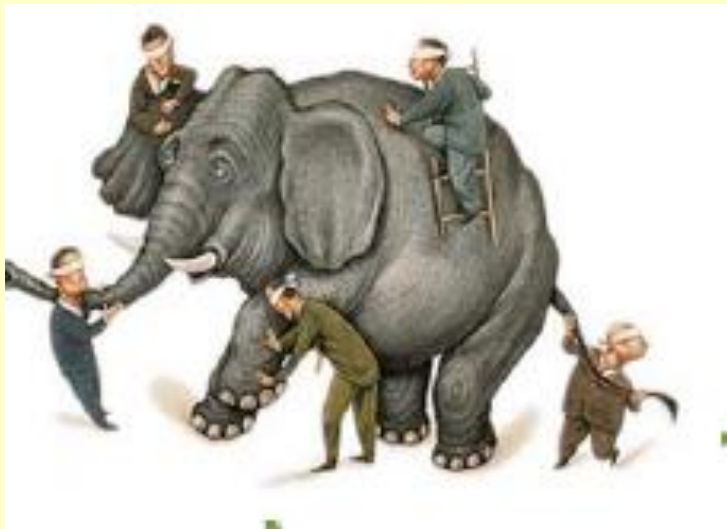
Přirozený přístup, který se osvědčil v minulosti – předpoklad platnosti stejné fyziky v různých místech i systémech.

Vychází se z platnosti stávajících teorií a hledají se odchylky, které nás přivedou k novým teoriím.

Předpoklad správnosti Standardního modelu hmoty a OTR

Platí koperníkovský princip (homogenita a izotropie na velkých škálách), nízká hustota
Současný standardní kosmologický model – rozpory jsou vysvětleny chladnou temnou hmotou a temnou energií

Jako jediný dává jednotný, konzistentní popis komplexu známých experimentálních dat.

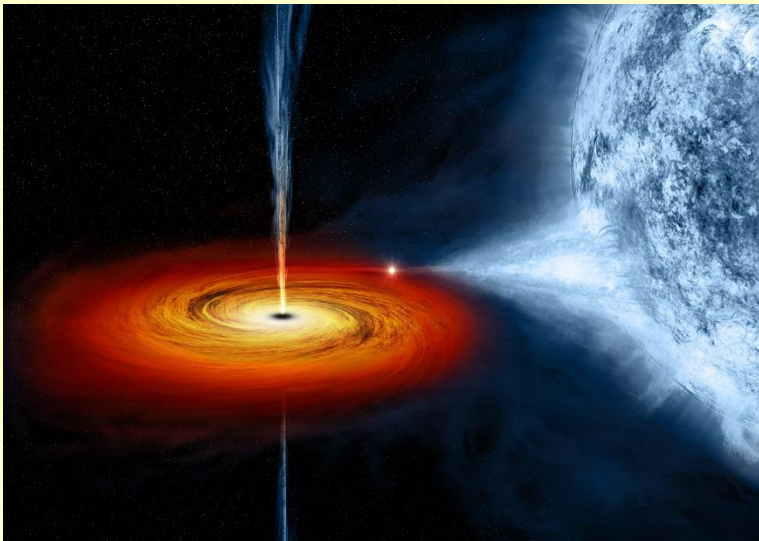
Nutnost extrapolace

Pokud ze chceme dostat za hranice známého, musíme extrapolovat (extrapolace v čase, v rozměrech – extrémně malých či extrémně velkých, k extrémně velkým hodnotám intenzit různých polí, k extrémně malým hodnotám veličin)

Přirozeně se vždy začíná s extrapolací známé ověřená teorie do oblasti nově otevřené – ověřuje se, zda i v oblasti extrapolace funguje – v případě rozporu se hledá nová

Pár příkladů:

- 1) Extrapolace Newtonovy teorie na Sluneční soustavu – velmi úspěšné
- 2) Extrapolace klasické fyziky do mikrosvěta – objev kvantové fyziky

Extrémní intenzita gravitačního pole v blízkosti černých děr testuje gravitační teorie

LHC testuje extrémně malé rozměry a extrémní hustoty energie

Hypotéza, model a teorie

Jednotlivé stupně lidského poznání:

Hypotéza - návrh hlavních předpokladů popisu, zatím neověřeno experimentálně
příklad: Koperníkova hypotéza heliocentrické soustavy

Model - soubor pravidel umožňujících zjednodušený popis - příklad:
Keplerův model Sluneční soustavy vypracovaný na základě pozorování
Tycho Brahe

Teorie - soubor pravidel, který umožňuje kvantitativně popsat přesně a komplexně
experimentální data - příklad:
Newtonův popis Sluneční soustavy na základě Newtonovy teorie gravitace

!!! SPRÁVNOST OVĚŘÍ JEN EXPERIMENT !!!

**Dráhy všech současných meziplanetárních sond
se počítají pomocí Newtonovy teorie gravitace**

**Obecnější teorie gravitace – Einsteinova obecná
teorie relativity – je nutná až v „extrémnějších“
podmínkách**

Sonda New Horizons u Pluta

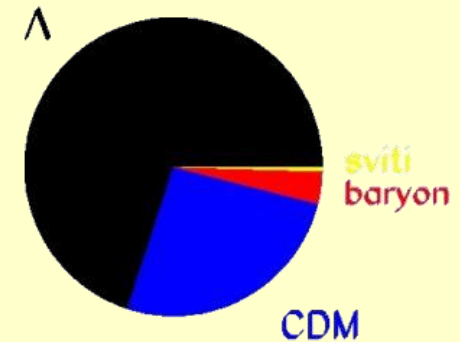
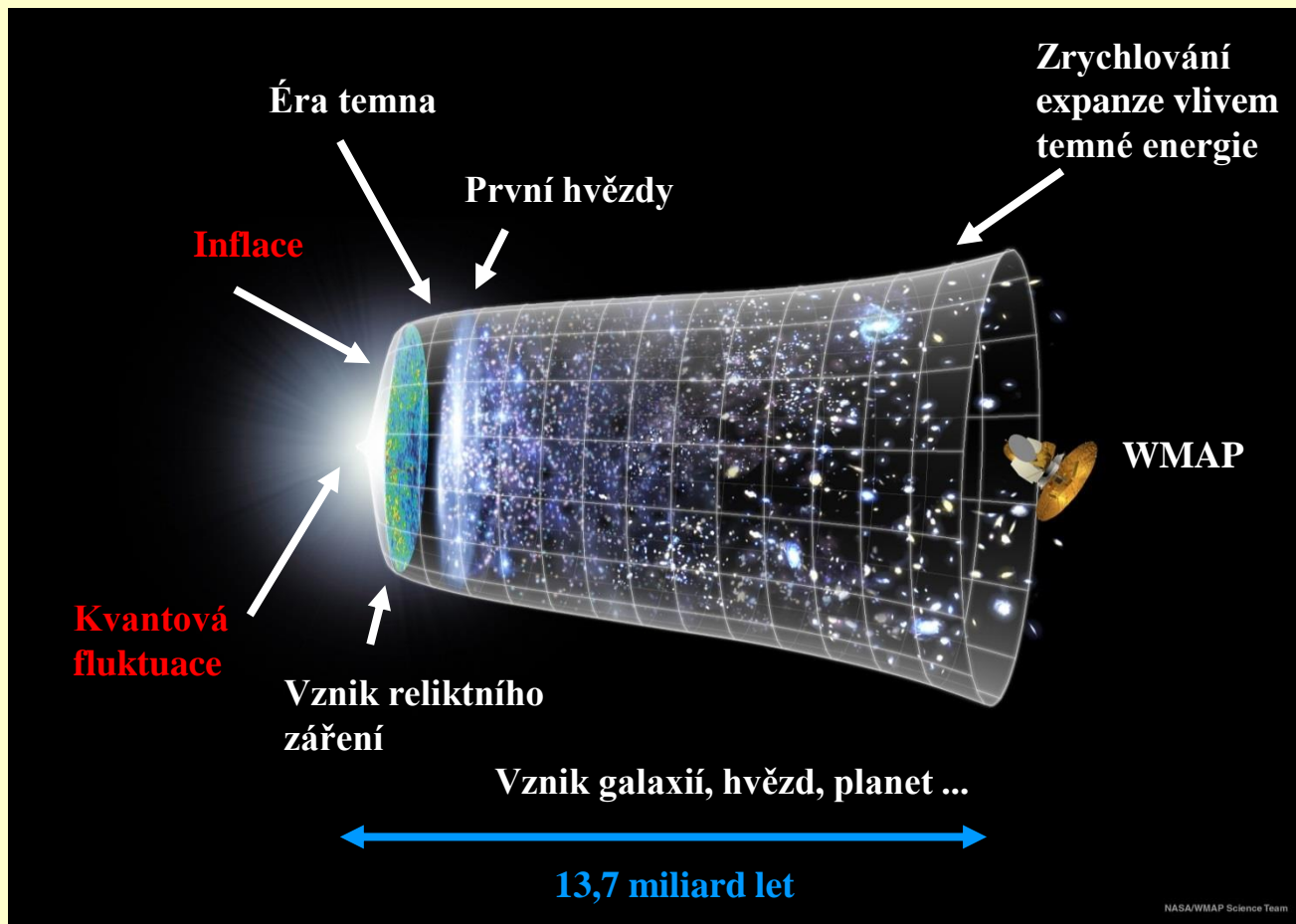

Standardní kosmologický model

Založený na standardním modelu hmoty a interakcí a obecné teorii relativity

Předpoklad homogenity a izotropie na dostatečně velkých škálách

Víme, že během vývoje vesmíru nastaly a nastávají podmínky, které nedokáží současné teorie popsat → **standardní model obsahuje prvky nezapadající do známých teorií** (jejich popis se teprve hledá) – víme tak o jeho limitech

Baryony: 4,9 %
Temná hmota: 25,8 %
Temná energie: 69,2 %

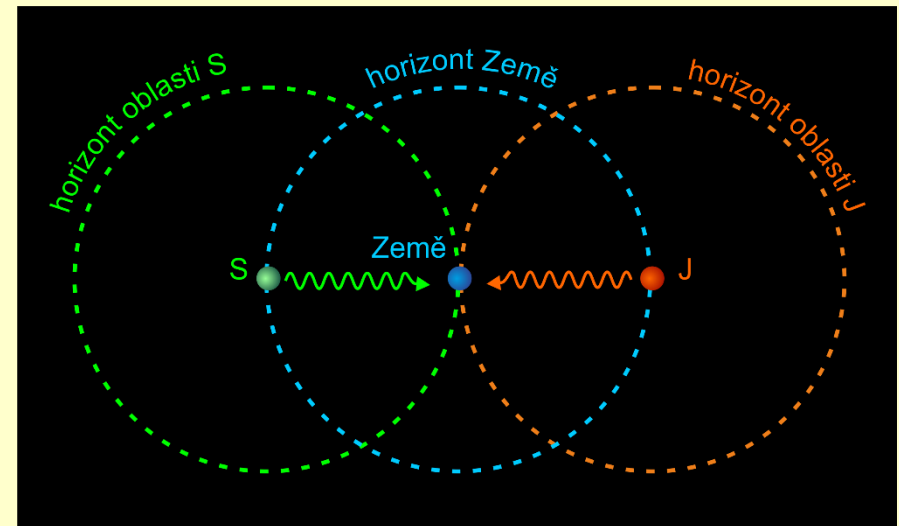
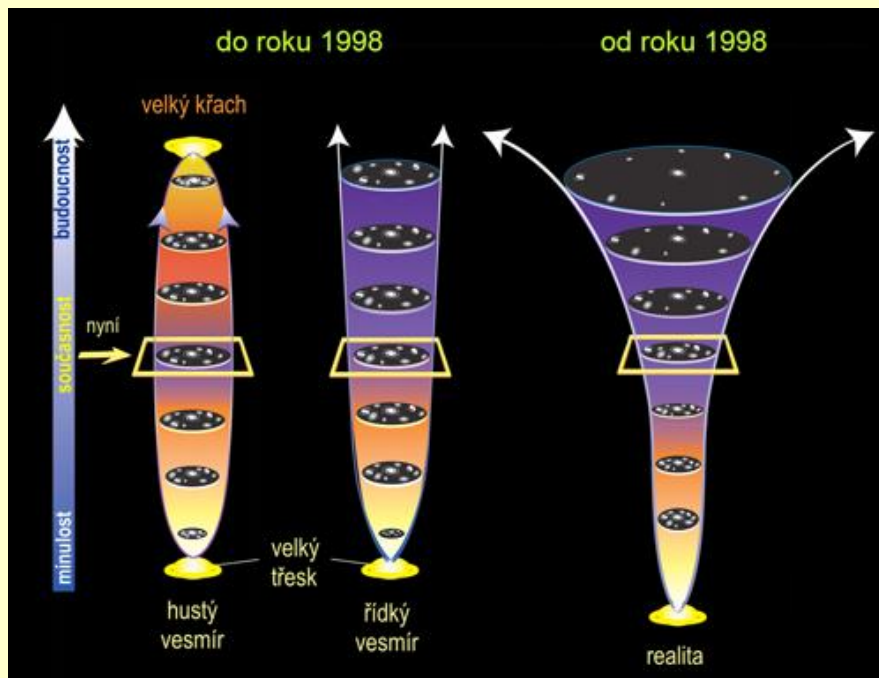
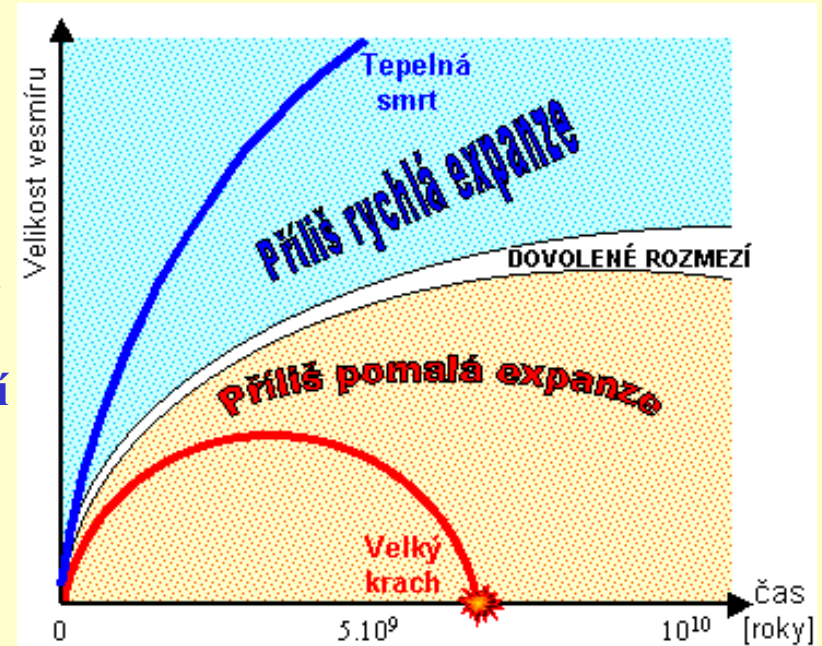
Hubbleova konstanta:
 $70 \pm 3 \text{ km} \cdot \text{s}^{-1} \text{ Mpc}^{-1}$

Stáří vesmíru:
13,7 miliard let

Rozpínání Vesmíru

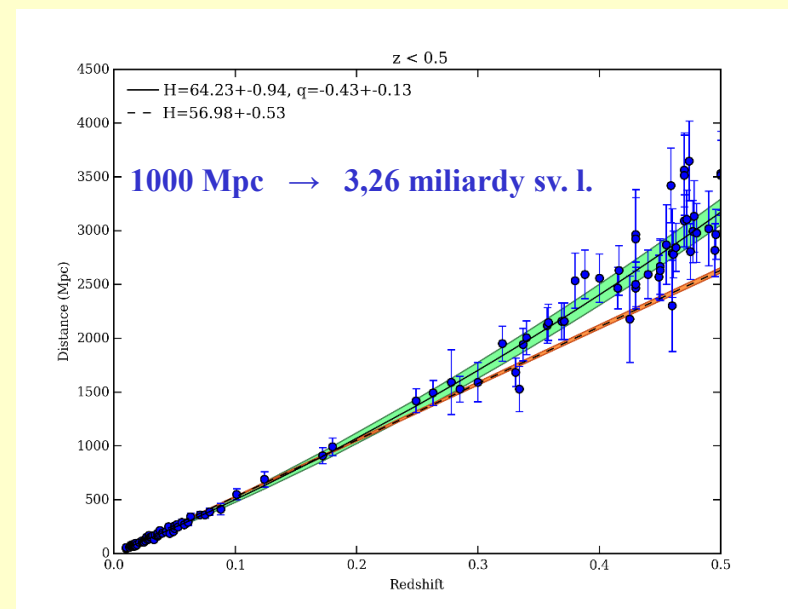
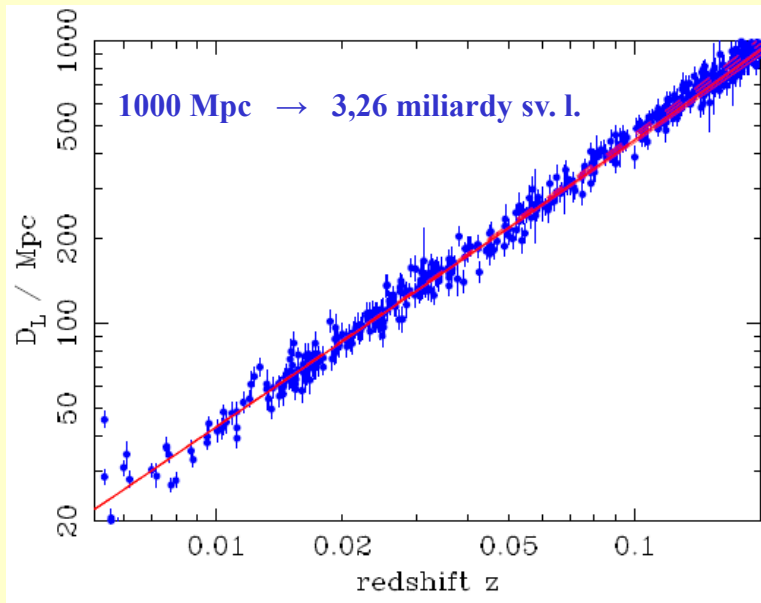
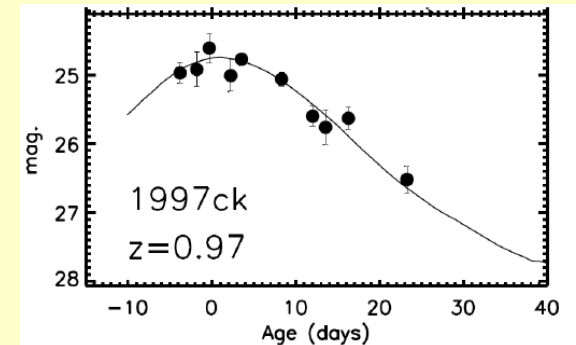
- 1) Vesmír může být konečný i nekonečný
- 2) Vesmír je neohraničený
  - a) povrch balónku je konečný a neohraničený
  - b) povrch nekonečné roviny je nekonečný a neohraničený
- 3) Rozšiřování prostoru – tělesa se nepohybují ale vzdalují se jeden od druhého

Žebříček vzdáleností

Určování vzdálenosti:

- 1) Měření paralaxy - triangulační metoda, modelově nezávislá, družice Gaia (dosah ~30000 sv.l.)
- 2) Pomocí cefeid (do vzdálenosti až 60 milionů sv. let)
- 3) Pomocí supernov typu II - absolutní jasnosti se dost různí → dosah je třetina pozorovaného vesmíru
- 4) Pomocí supernov typu Ia - stejná absolutní jasnost →
→ vysoká přesnost, je jich méně, dosah celý pozorovaný vesmír
- 5) Pomocí galaxií, gravitačních čoček, záblesků gama ...

Vztah mezi rudým posuvem a vzdáleností

Měření poloh a rychlostí hvězd v Galaxii

Gaia (2013 – 2022?) → a dále

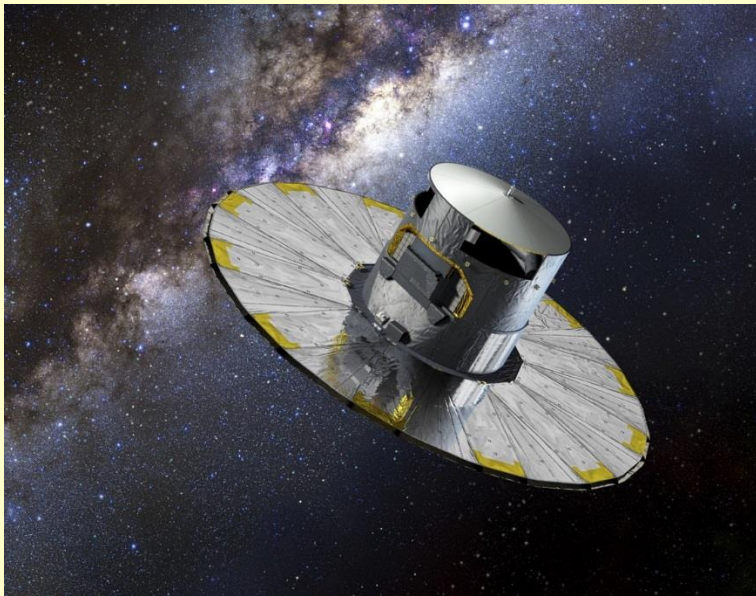
Pozorování okolo miliardy hvězd (1 % populace Galaxie), 20 milionů hvězd vzdálenost přesněji než 1 %, 200 milionů hvězd s přesností do 10 % (až po galaktický střed – 30 000 sv. l.)

Klíčové pro přímé zjišťování vzdálenosti pomocí paralaxy a nastavení (kalibrace) vzdálenostních škál (třeba cefeid nebo dalších objektů)

Zlepšení přesnosti měření zakřivení světla hvězd v blízkosti Slunce

2018 – druhé uvolnění souhrnu získaných dat

2019 – s využitím dat s velkým dosahem získán 3D obraz galaktické příčky naší Galaxie

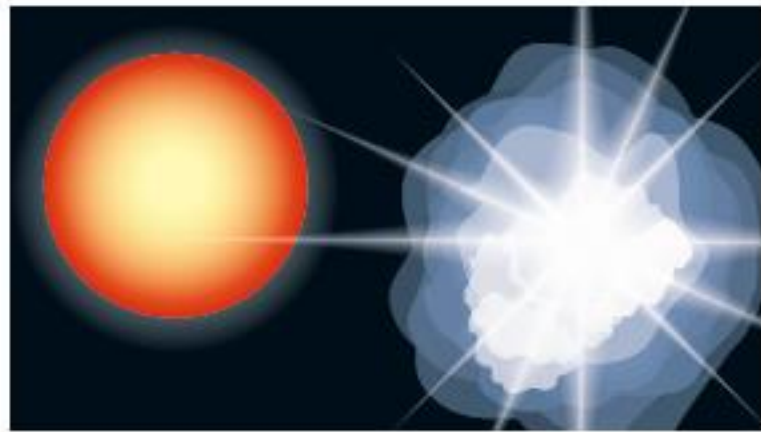
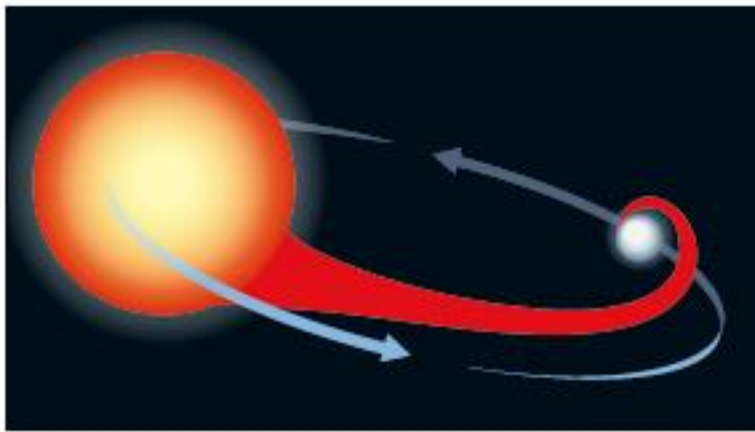
Evropská astrometrická observatoř Gaia

Model naší Galaxie – Gaia „zviditelnila“ její příčku

Využití supernov 1a

Dvojhvězda složená z rudého obra a bílého trpaslíka, přetok hmoty z rudého obra na bílého trpaslíka, při **přesně definované hmotnosti** bílého trpaslíka překročení „Chandrasekharovy“ limity, zapálení **nekontrolovaných** termojaderných reakcí a exploze supernovy 1a

V takovém případě je poměrně přesně definovaná hodnota uvolněné energie $1-2 \cdot 10^{44}$ J

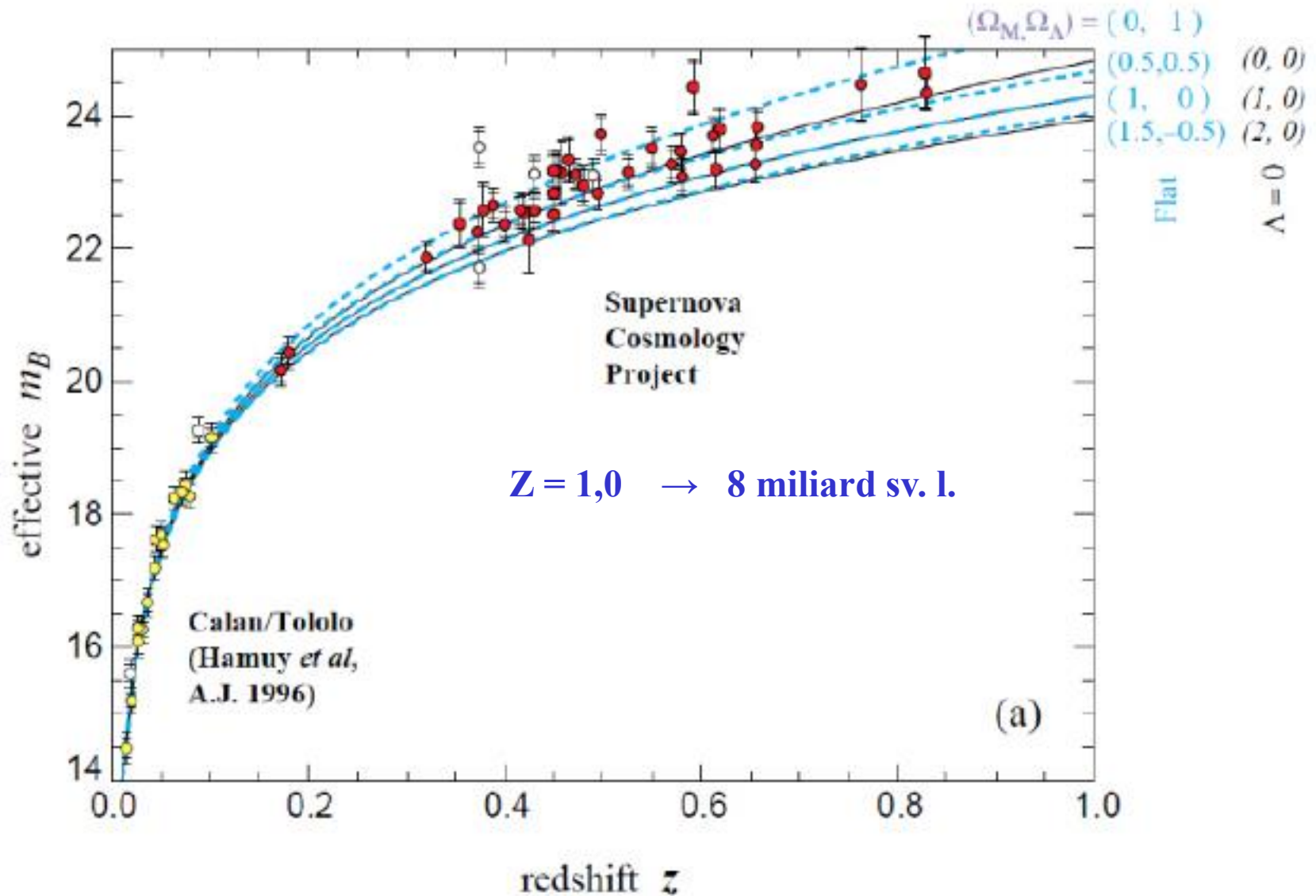
Existují i možnosti, že druhou hvězdou není rudý obr, ale jiná hvězda, včetně bílého trpaslíka. V tom případě mohou být odchylky od uvedené energie

Supernova SN 1994d v galaxii NGC 4526 a
SN 2011fe v blízké galaxii M101

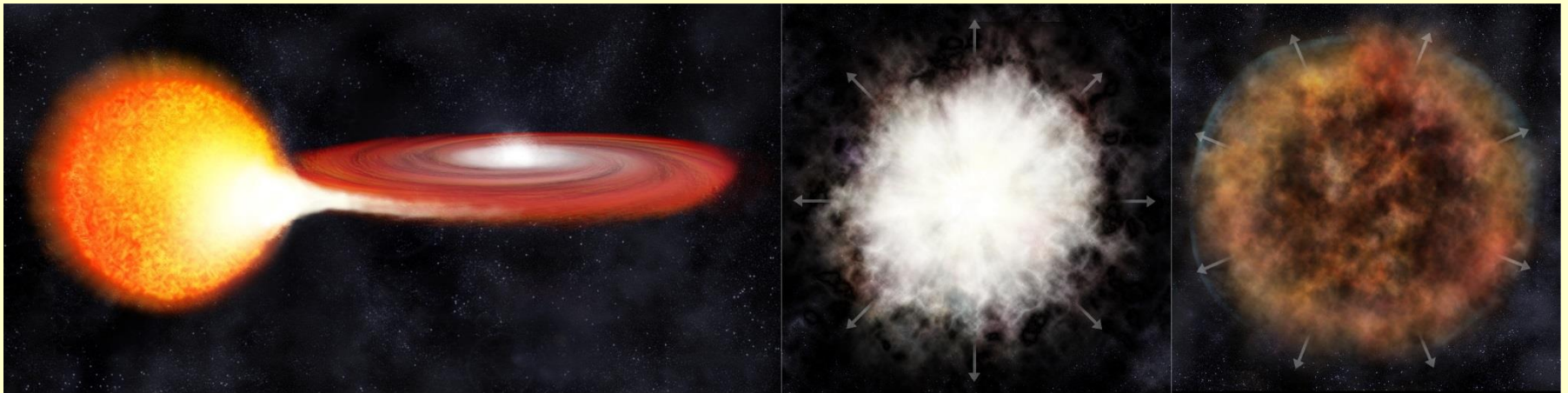

Pozorování vzdálených → mladých částí vesmíru – změny rozpínání v čase
(pozorování supernov Ia → **zrychlování rozpínání** – ? temná energie vakua ?)

Jak ovlivní evoluce supernov 1a množství temné energie?

- 1) Supernovy 1a jsou využívány jako standardní vesmírné svíčky
- 2) Využity k určení vývoje rozpínání vesmíru až do největších vzdáleností
- 3) Otevřenou otázkou je přesnost definice uvolněné energie
- 4) Více možných vlivů na střední intenzitu exploze:
- 5) Různý typ dvojhvězdných zdrojů jako původce supernovy 1a typu
- 6) Možnost změny poměrů mezi různými zdroji
- 7) Možné změny chemického složení
- 8) Možnost různého zastoupení prachu v různých galaxiích

Nejčastější představou zdroje je dvojhvězda rudého obra a bílého trpaslíka

Extra velký dalekohled ELT a James Webb vesmírný dalekohled

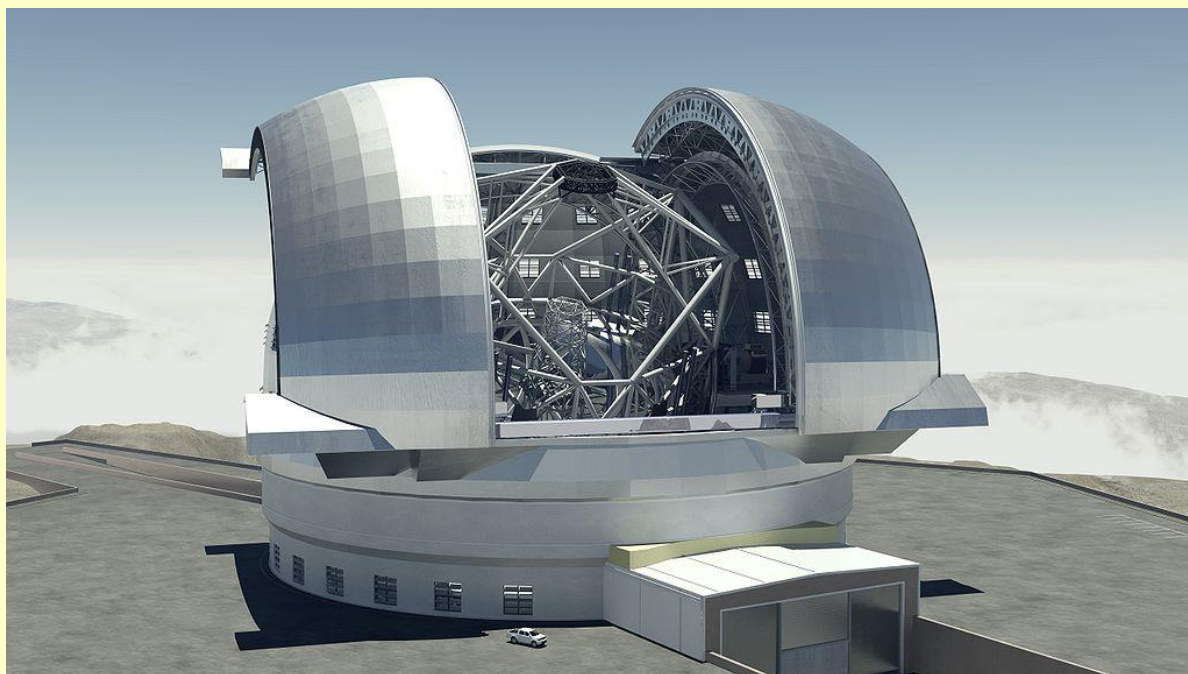
HST

VLT+AO

ELT

ELT – 2025 $d = 39,3$

Webb – 2021 $d = 6,5$ m

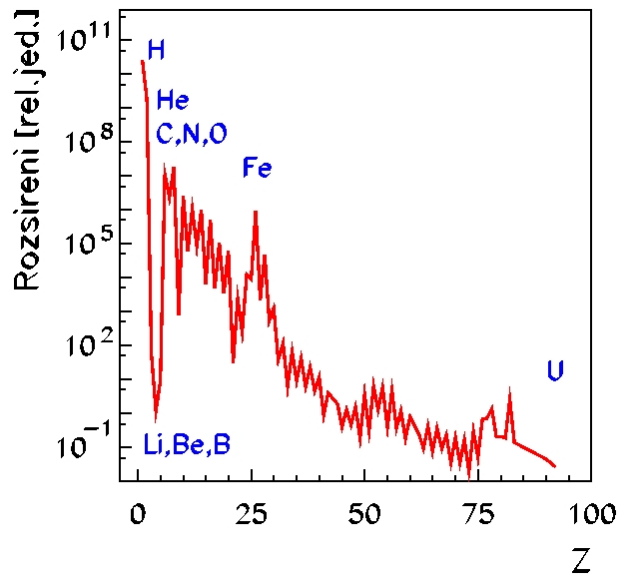

Jaderné reakce – vysvětlení zdrojů energie a původu prvků

"Teorie o vzniku chemických prvků musí vysvětlit rozšíření jednotlivých prvků ve vesmíru"

V průběhu vývoje vesmíru se zastoupení různých prvků mění

Pozorované rozšíření prvků ve vesmíru
(C.A. Barnes et al: *Jaderná astrofyzika*,
Camb. University Press 1983)

Pochopení přesného průběhu vzniku prvků ve hvězdách

Nutno znát přesné hodnoty pravděpodobností reakcí

Zkoumání pomocí přímých i nepřímých metod

**Využití cyklotronu ÚJF AV ČR i reaktoru nebo
neutronových zdrojů**

**Počáteční podmínky - chemické prvky vzniklé
ve Velkém třesku**

Chemické prvky vzniklé v průběhu života hvězd

Nejlehčí (vodík, helium) – Velký třesk

Lehčí – hvězdy slunečního typu

Těžší až po železo – velmi hmotné hvězdy

**Nejtěžší (zlato, uran) – výbuch supernovy, splynutí
neutronových hvězd**

**Silně závisí na pravděpodobnostech různých
jaderných reakcí**

Prvotní tvorba prvků

Primordiální nukleosyntéza - vysvětlí pozorované množství hélia, deuteria a lithia – 23 % baryonové hmoty tvoří ^4He – může vznikat v reakcích přes mezistupeň D, T a ^3He :

Většina nukleosyntézy $T \approx 10^9 \text{ K} \rightarrow t \approx 200 \text{ s}$

! zastoupení ^4He nelze nijak objasnit z nekosmologických zdrojů !

je to informace ze zatím nejzaššího období alespoň nepřímo dostupného

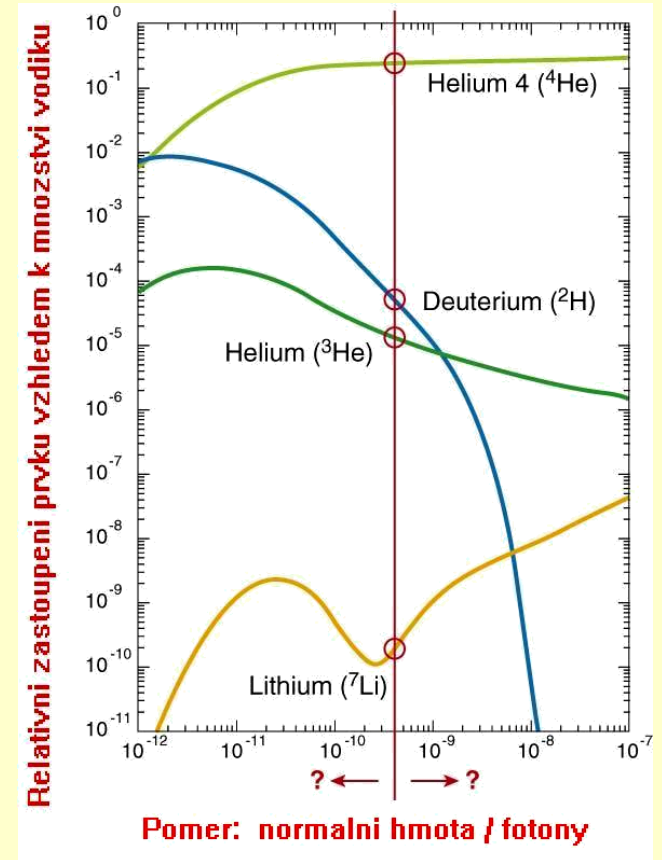
zastoupení ještě těžších jader ^6Li , ^7Li , ^9Be a ^{11}B může být ovlivněno i průběhem hadrosyntézy

Snímek ve směru středu Galaxie

Spektrometr AMS-02
Návrat sondy Genesis

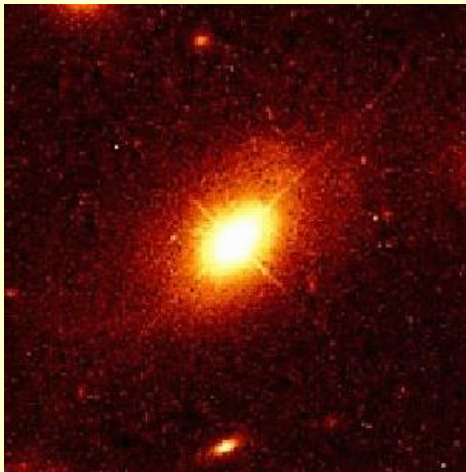

Zastoupení lehkých prvků
(převzato ze stránek NASA)

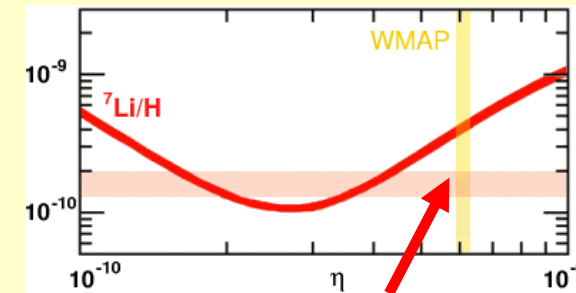
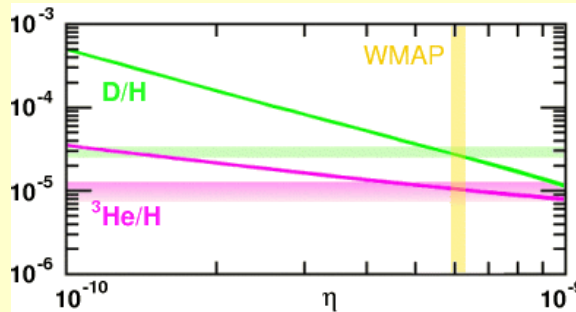
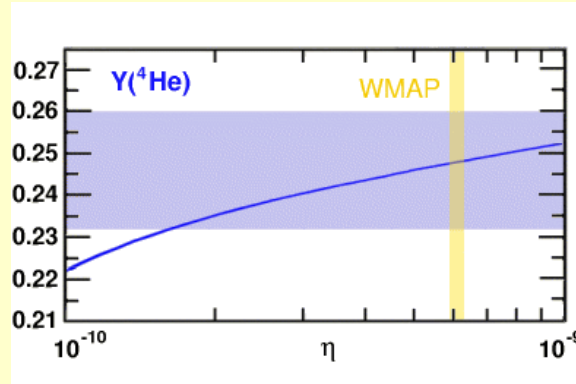
Pozorované množství jednotlivých prvků

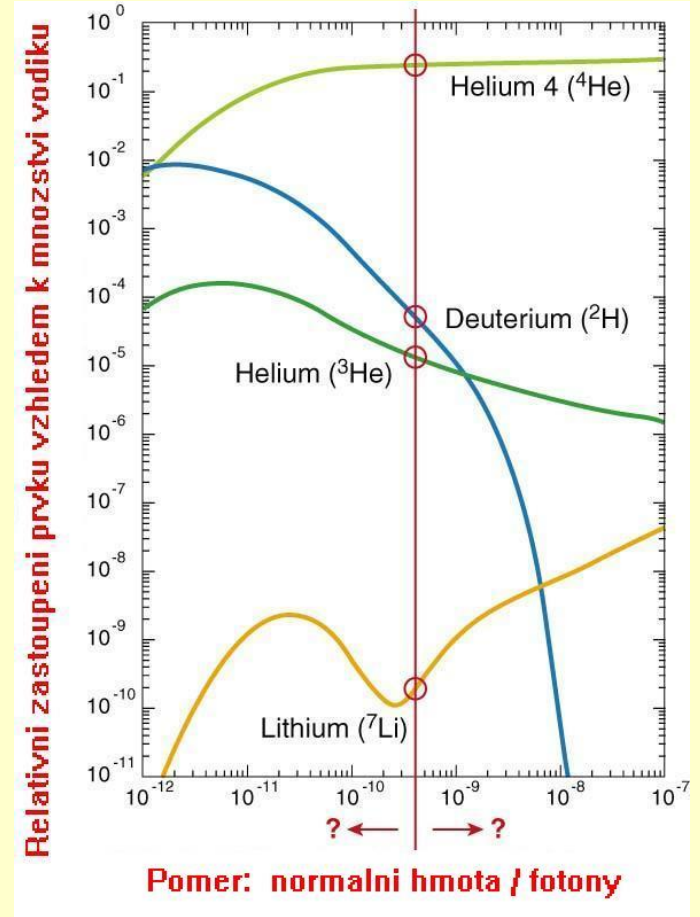
Trpasličí galaxie slouží k určení množství ^4He (foto Hubble)

Vzdálené kvazary ukazují složení ranného vesmíru

Diskrepance mezi teorií a experimentem pro ^7Li

Složení hmoty ve vesmíru:

- 1) Baryonová hmota 0,045(1)
- 2) Nebaryonová 0,30(10)
- 3) Energie vakua 0,8(2)

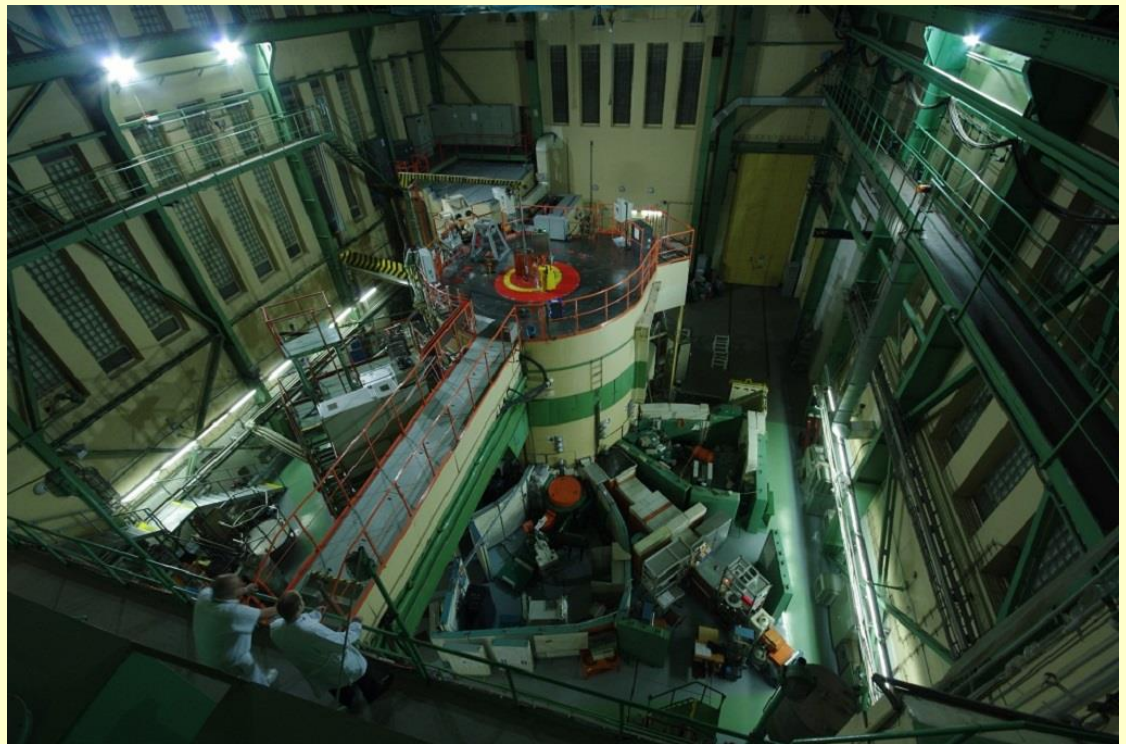
Kosmologická produkce lithia ${}^7\text{Li}$

Důležitým prvkem nejistoty je neznalost pravděpodobností neutronů s nízkými energiemi s beryliem ${}^7\text{Be}$ – tedy reakce ${}^7\text{Be}(n,p){}^7\text{Li}$

Experiment s určením účinného průřezu termálních neutronů s využitím kanálu reaktoru LVR-15 v Řeži

Určená hodnota účinného průřezu termálních neutronů s beryliem ${}^7\text{Be}$ je velmi důležitá testovací hodnota pro normalizaci závislosti pravděpodobnosti této reakce na energii v rozmezí teplot dané etapy Velkého třesku.

Účinný průřez:
43 000 (1 600) barn

Reaktor LVR-15 patří CVŘ s.r.o. v Řeži

I. Tomandl et al: Measurement of the ${}^7\text{Be}(n,p)$ cross section at thermal energy, Phys. Rev. C 99 (2019), 014612

Destrukce beryllia v reakci ${}^7\text{Be}(n,\alpha){}^4\text{He}$

Konkurenční reakce k předchozí – také silně ovlivňuje konečné množství ${}^7\text{Li}$

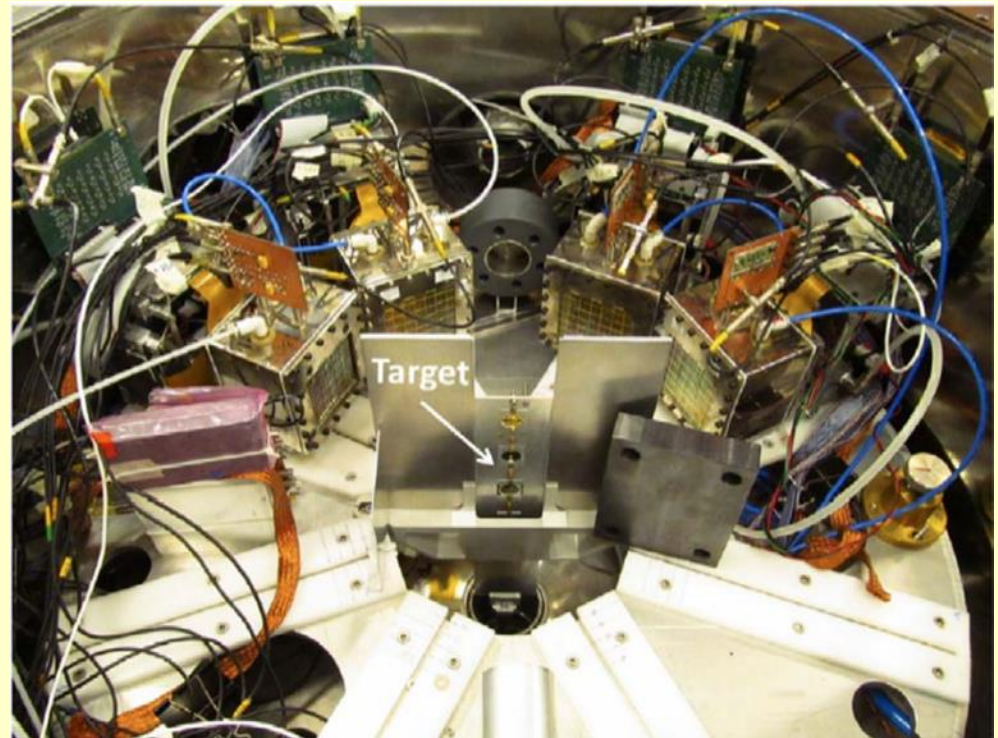
Velký problém získání neutronů s přesně definovanou nízkou energií, při využití nabitých částic je problém s **překonáním coulombovského odpuzování**

Využívá se nepřímé metody, zde se využila metoda Trojského koně

Reakce ${}^7\text{Be}(d, p)\alpha{}^4\text{He}$

Cyklotron U-120M

Komora využitá k měření

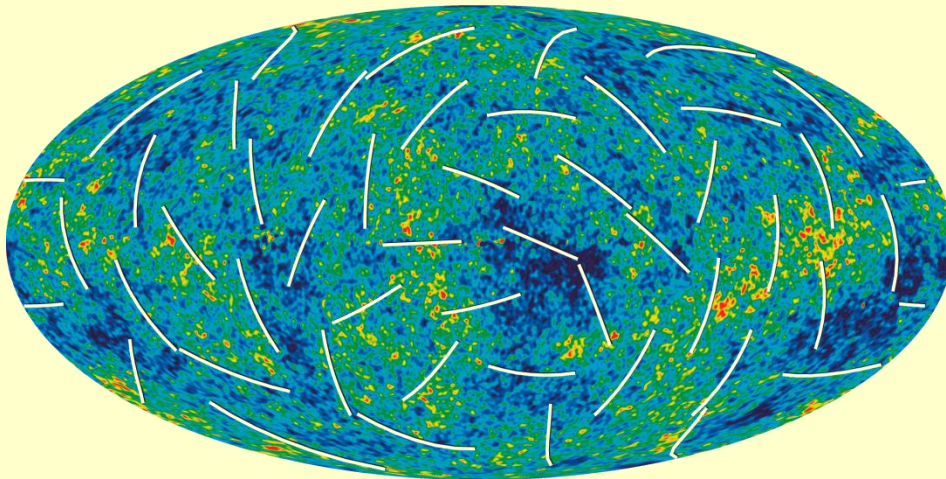
Reliktní mikrovlnné záření

mikrovlnné záření s teplotou 2,7 K

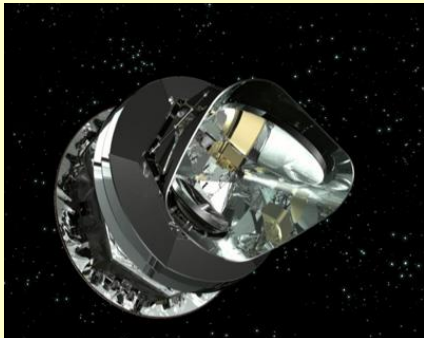
izotropní – malé odchylky teploty odpovídají prvotním nehomogenitám

vznik při $T \approx 4000$ K (0,3 eV – energie ionizace atomu H) $\rightarrow t \approx 384\,400$ let

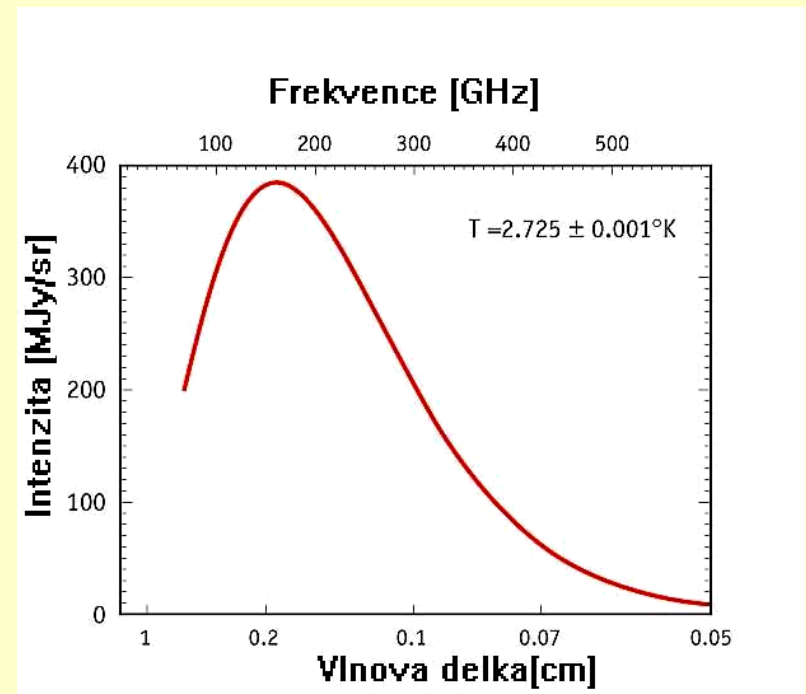
pokles teploty $T \sim R^{-1}$ (energie fotonů klesá s rozpínáním $h\nu \sim R^{-1}$)

Výsledná mapa reliktního záření po třech letech činnosti sondy WMAP

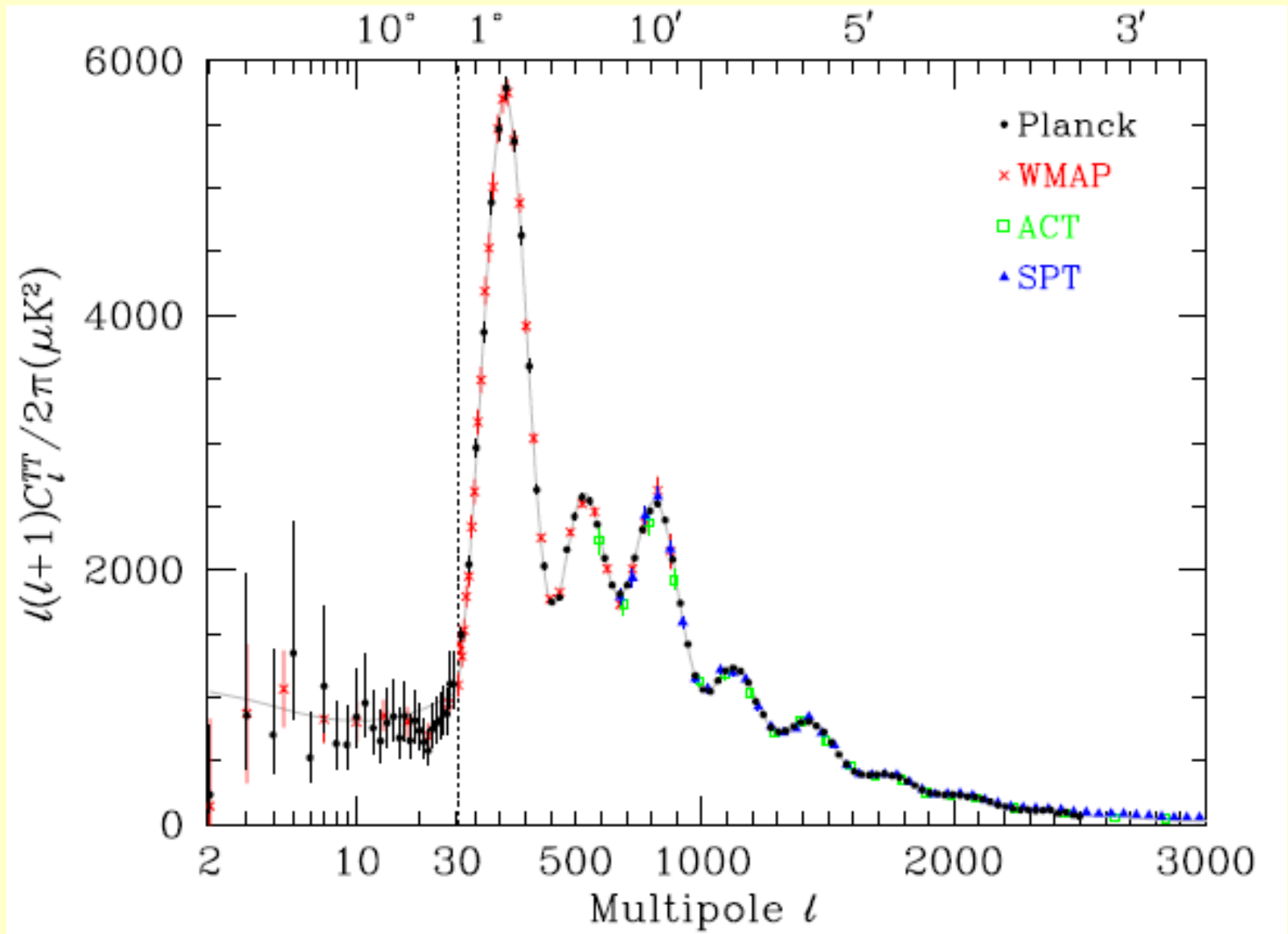
Sonda Planck

Spektrum reliktního záření získané pomocí sondy COBE. Převzato ze zdrojů NASA.

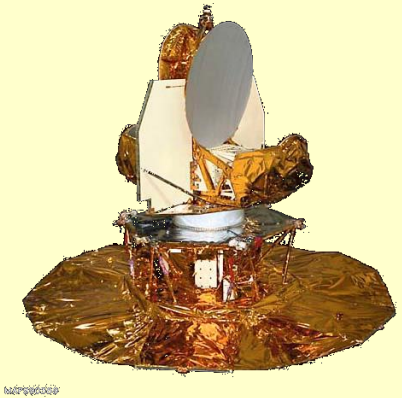
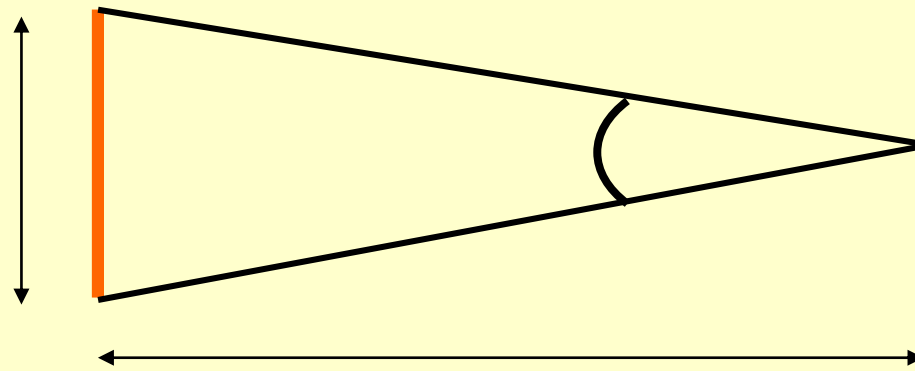
Odpovídá Planckově vyzařovacímu zákonu černého tělesa s teplotou T.

Nehomogenita, asymetrie a polarizace reliktního záření zdroj kosmologických informací

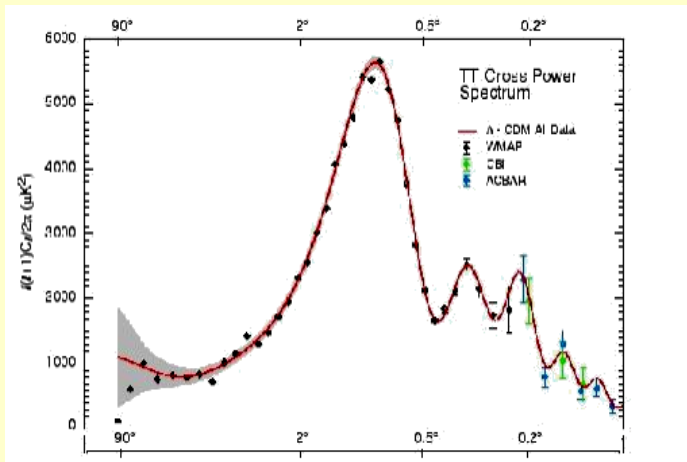

Určování kosmologických parametrů z fluktuací reliktního záření

- 1) **Určení zakřivení vesmíru** - poměr rozměru zvukového horizontu (známe z vlastností materiálů) a vzdálenosti, kterou mikrovlnné záření urazilo (dáno rozdílem jeho teplot v době vzniku a nyní), je ve vztahu k úhlovému rozměru zvukového horizontu (daný polohou maxima a minima prvního akustického píku) buď euklidovském nebo neeuklidovském.

- 2) **Určení podílu baryonové hmoty** - baryony mají velkou hmotnost → ovlivňují akustické vlny → poměr mezi maximy a minimy akustických vln určují poměr baryonů
- 3) **Určení doby reionizace (světlem prvních hvězd)** - světlo hvězd ionizovalo okolní plyn, vzniklé horké oblasti vyhlazovaly rozdíly v teplotě reliktního záření. Velikost úhlu, do kterého jsou akustické píky potlačeny, určuje dobu, kdy začaly svítit hvězdy (galaxie, kvasary)
- 4) **Určení podílu temné energie** - plochost vesmíru z reliktního záření + zrychlování rozpínání z pozorování supernov → podíl temné energie - velikost kosmologické konstanty

Závislost velikosti fluktuace na úhlové vzdálenosti – čím větší úhel, tím dříve přestala být ovlivňována velikost fluktuací

Polarizace a závislost fluktuací na vlnové délce

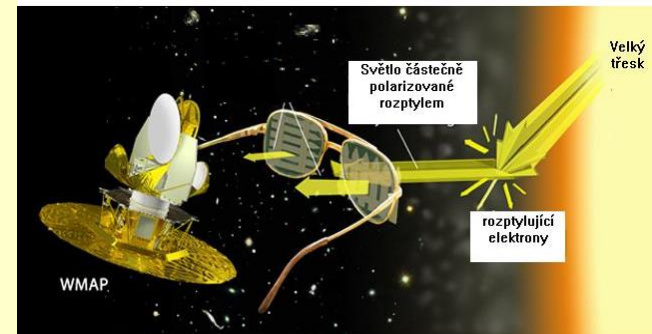
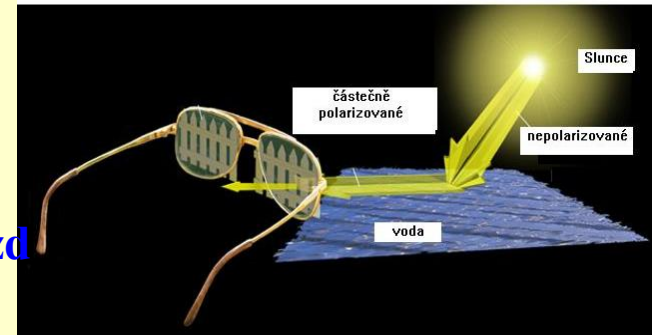
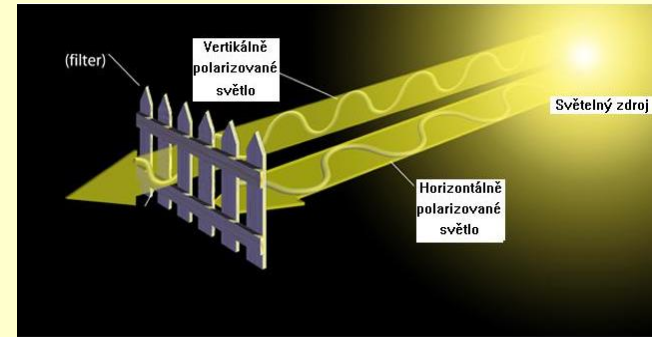
Polarizace reliktního záření:

- 1) citlivá ke gravitačním vlnám (odlišení fluktuací daných gravitačním smršťováním a gravitačními vlnami)
- 2) nezávislý údaj o reionizaci a době vzniku prvních hvězd
- 3) upřesnění dalších kosmologických parametrů.

Závislost fluktuací reliktního záření na vlnové délce:

Mohlo by rozlišit inflační a ekpyrotický vesmír

Vysvětlení polarizace reliktního záření

Evolve vesmíru

Pozorování vzdálených - mladých částí vesmíru:

Vzdalování → putování v čase

První tvorba hvězd - reionizace - ~ 200 milionů let

Mladé oblasti:

- 1) pouze vodík a primordiální helium
- 2) více hmotnějších a zářivějších hvězd

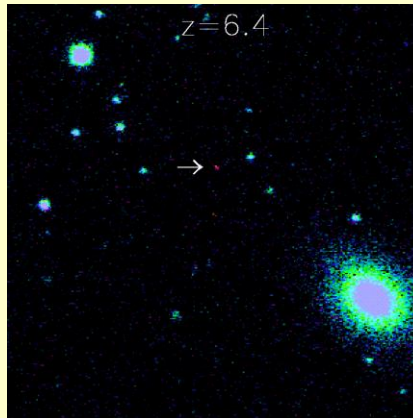
Galaxie ve vzdálených (mladých) oblastech jsou jiné než ty blízké

- 1) Zářivější, více aktivní, živější tvorba hvězd, více hmotnějších hvězd ...
- 2) Liší se hustota kvasarů, aktivních jader galaxií

Studium pomocí Hubblova teleskopu, v programu Sloan Digital Sky Survey a dalších přehlídek vzdálených galaxií

galaxie NGC1087

kvasar se z=6.4

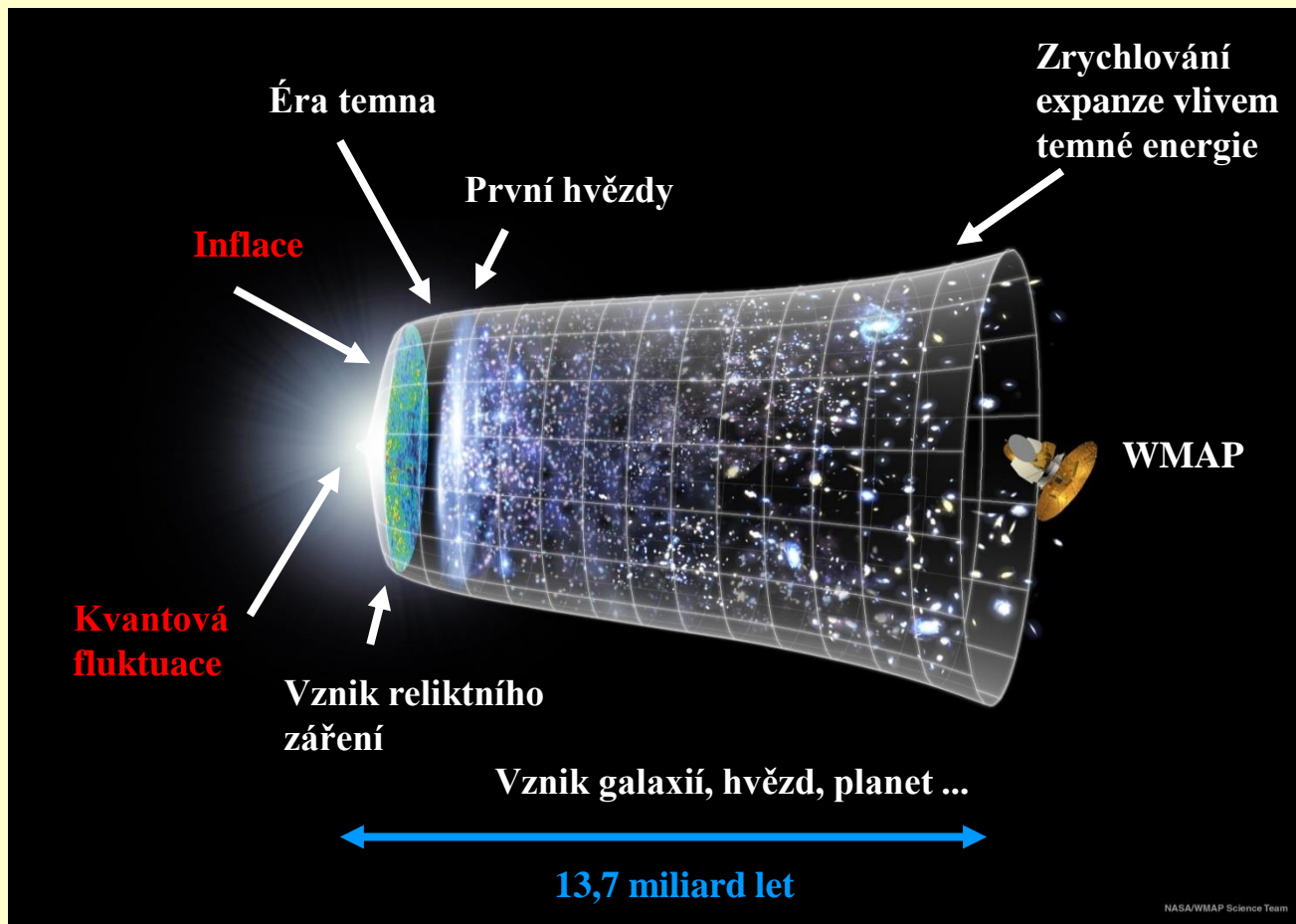
galaxie UGC03214

Standardní kosmologický model

Založený na standardním modelu hmoty a interakcí a obecné teorii relativity

Předpoklad homogenity a izotropie na dostatečně velkých škálách

Víme, že během vývoje vesmíru nastaly a nastávají podmínky, které nedokáží současné teorie popsat → **standardní model obsahuje prvky nezapadající do známých teorií** (jejich popis se teprve hledá) – víme tak o jeho limitech

Baryony: 4,9 %
Temná hmota: 25,8 %
Temná energie: 69,2 %

Hubbleova konstanta:
 $70 \pm 3 \text{ km} \cdot \text{s}^{-1} \text{ Mpc}^{-1}$

Stáří vesmíru:
13,7 miliard let

Singularita je známkou limity platnosti teorie

Standardní model – bodové částice → nekonečné hustotu hmoty a náboje → singularita

Černá díra – nic nezastaví v černé díře kolaps do bodu → nekonečná hustota → singularita

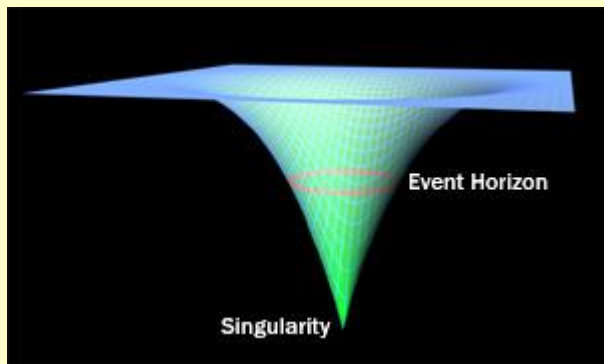
Jak standardní model hmoty a interakcí, tak obecná teorie relativity mají své limity

Pro podmínky blízké vzniku singularity (extrémně malý rozměr, extrémní intenzita gravitačního pole) nutno nalézt obecnější teorii

Obecnější teorie musí zahrnovat tu původní (platí pro „normální“ podmínky)

Příklady:

- 1) Newtonova teorie → vysoké rychlosti → nefunguje → **speciální teorie relativity**
- 2) Newtonova teorie → silná gravitace → nefunguje → **obecná teorie relativity**
- 3) Obecná relativita → extrémní gravitace → nefunguje → **kvantová gravitace?**
- 4) Standardní model → extrémní hybnosti → nefunguje → **supersymetrie, struny?**

Singularita reálně neexistuje

Na kvantové gravitaci pracuje Hawking

Temná hmota

Nesrovnalost mezi odhadem množství hmoty ve vesmíru na základě studia svítící hmoty a studia gravitačního vlivu hmoty (veškeré) → temná hmota – nevyzařuje ani neabsorbuje světlo, interaguje pouze gravitačně.

Možnost zkoumání:

- 1) Studium oběžných pohybů hvězd → haló v galaxiích
galaxií → haló v galaktických kupách
kup galaxií → velkorozměrová hustota hmoty
- 2) Rentgenovské záření horkého plynu v galaktickém halo – teplota dána rychlostí atomů – menší než úniková rychlost – rychlost je větší, než jaká odpovídá pozorované hmotě
- 3) Gravitační čočky – určení hmotnosti a jejího rozložení pro kupu tvořící gravitační čočku

Čím větší škála – tím větší podíl temné (skryté) hmoty.
V kupách galaxií nejméně 90% skrytá hmota.

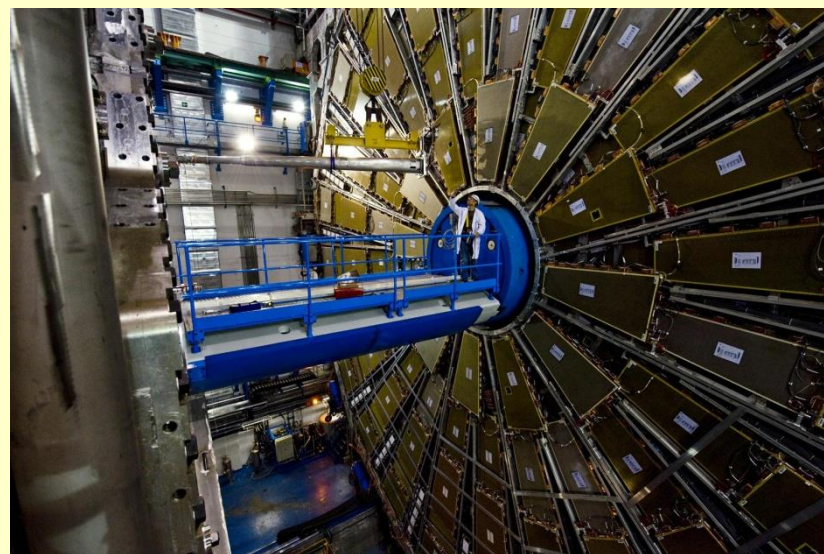
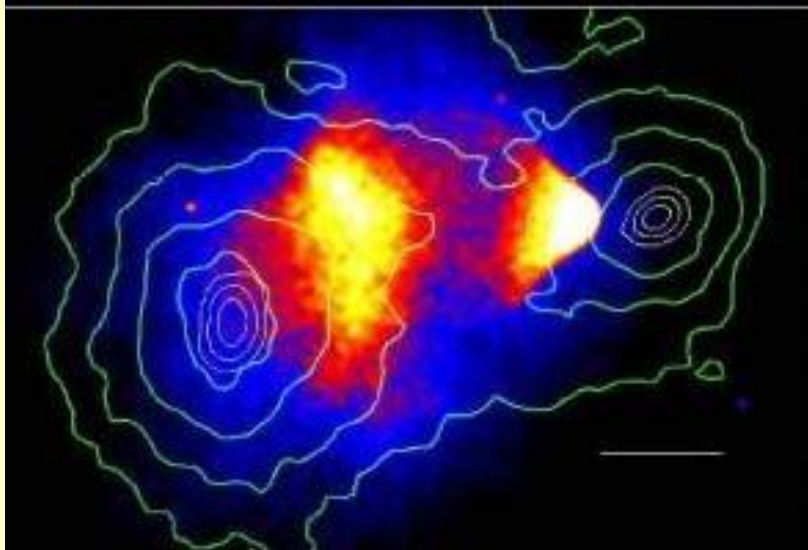
Jaká je podstata temné hmoty?

Je jí šestkrát více než normální hmoty

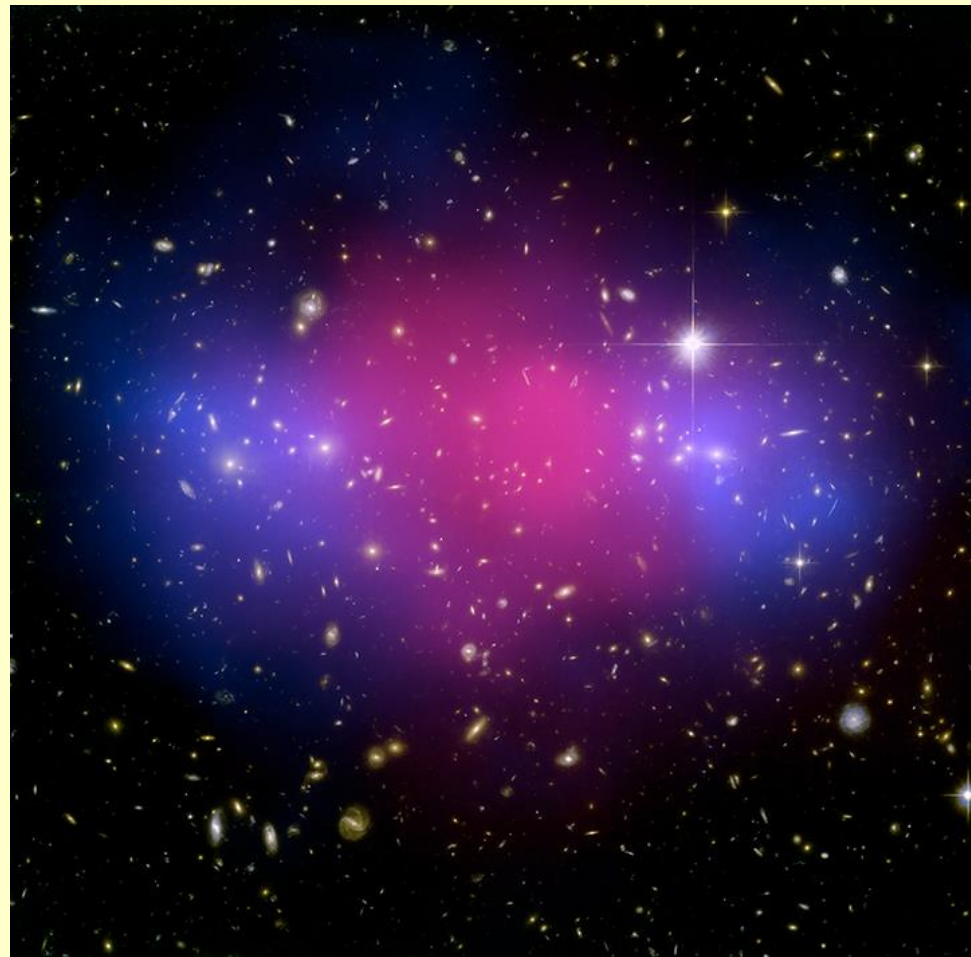
Srážky kup galaxií – důkaz, že nejde o modifikaci gravitačního zákona, ale o hmotné objekty

Nejspíše jde o nové částice

! Zkusme je objevit pomocí urychlovače !

Experiment ATLAS bude lovit supersymetrické částice

Hmotnost v řádu 10^{15} sluncí

Ohřev plynu na 100 milionů stupňů

Modrá – hmotnost určená z čočkování

Fialová – horký plyn – CHANDRA

Je to s temnou hmotou opravdu jisté?

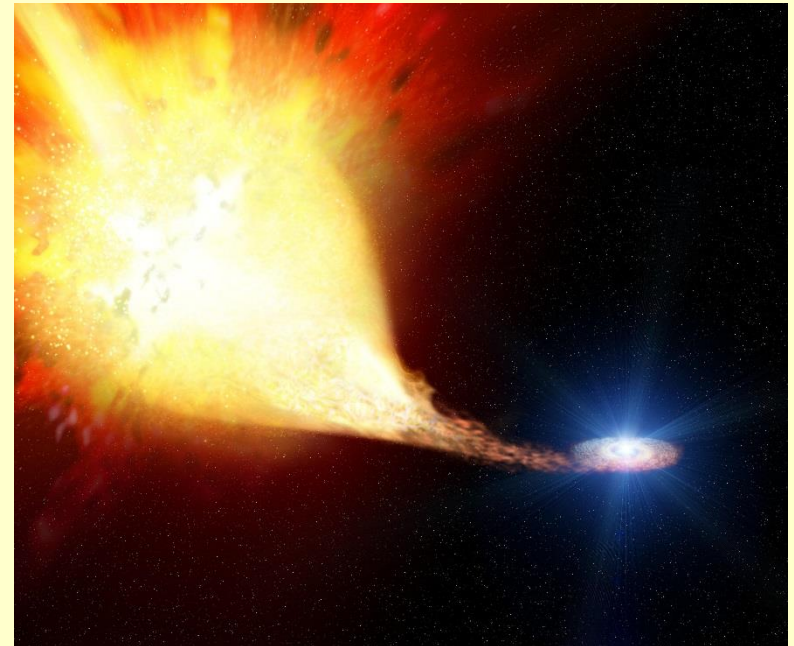
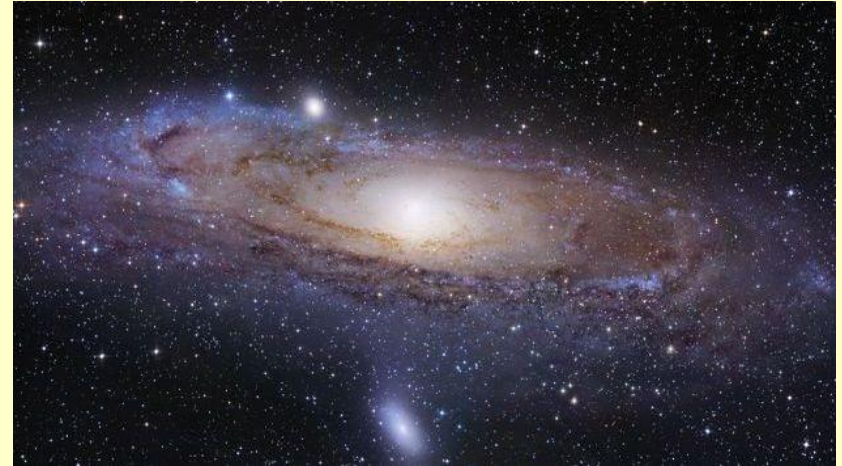
Stále diskuze:

Nedávná analýza rotačních křivek galaxií – korelace jejich průběhu s množstvím normální hmoty

A s temnou energií?

Stále přesnější měření vzdálených supernov, stále větší statistika, nedávná nová analýza ukazuje na menší rozdíl od modelu bez kosmologické konstanty – temné energie

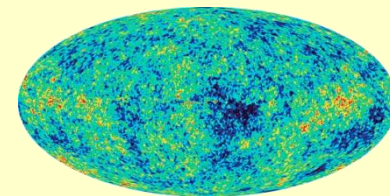
Je třeba přesnější měření extrémně vzdálených objektů – extrémně velký dalekohled ESA (E-ELT) – další skok

Proč inflační model?

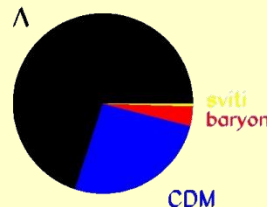
Standardní model popisuje vesmír až od jistého okamžiku, nastavení jeho počátečních podmínek musí vysvětlit jiný model:

1) **Vysokou stejnorodost a izotropnost vesmíru.** Je třeba vysvětlit, proč jsou hustota látky ve vesmíru i teplota reliktního záření velmi stejnorodé na velké úhly a vzdálenosti.

2) Současně **vznik jisté nehomogenity**, které umožní formování velkoškálové struktury vesmíru, galaxií i hvězd.

4) **Poměr mezi jednotlivými složkami hmoty.**

5) **Vznik přebytku hmoty nad antihmotou (baryonovou asymetrii).** Zjistit, jak se vlastně stalo, že vůbec existujeme.

6) **Absence pozorovatelných topologických singularit** (např. magnetických monopolů).

7) **Řešení problému počáteční singularity** - zároveň vysvětlit, jak došlo k horkému a hustému počátku.

Vlastnosti inflačního modelu

Hypotéza inflace: Čas 10^{-35} s - existence fáze velmi rychlého rozpínání vesmíru.
Zvětšení objemu dnes viditelného vesmíru faktorem nejméně 10^{25} z 10^{-27} m na 1 cm.

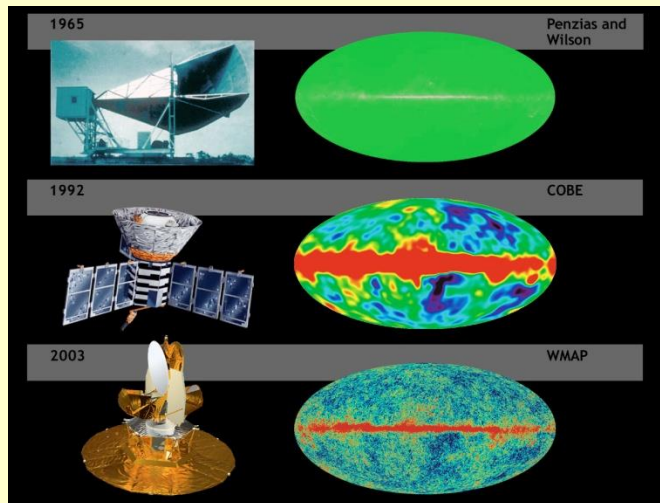
Inflace (jedna nebo několik) skončila(y) v čase 10^{-32} s.

Je spojená s fázovými přechody při oddělování jednotlivých interakcí za ochlazování předpovídaného v popisu sjednocování interakcí (oddělení silné a elektroslabé interakce).

Vysvětlí: A) Automaticky: 1) homogenitu a izotropii
2) plochost - ve spojení s antropickým principem
3) neexistenci topologických defektů

B) V závislosti na modelu a sjednocené teorii interakcí:

- 1) Charakter fluktuací a strukturu vesmíru
- 2) Poměr mezi různými formami hmoty
- 3) Počáteční singularitu
- 4) Poměr hmoty a antihmoty

Detailní pozorování mikrovlnného pozadí →
cesta od hypotézy inflace k inflačnímu modelu →
výběr správného inflačního modelu

Např: závislost fluktuací na vlnové délce záření,
charakter polarizace.

Neinflační možnosti

Hypotéza ekpyrotického vesmíru:

vychází z M-teorie:

Srážka dvou třírozměrných bran (čtvrtý rozměr je čas) pohybujících se v pátém rozměru (ostatních šest rozměrů je svinuto)

Brány musí být ploché, homogenní a vzájemně paralelní.

Vlastnosti výhodné pro nahrazení hypotézy inflace:

- 1) Při srážce vzniká dostatečná teplota pro start Velkého třesku.**
- 2) Teplota je dostatečně nízká, aby nevznikaly topologické defekty.**
- 3) Nehomogenity dány kvantovými fluktuacemi.**
- 4) Neexistuje prvotní singularita (nekonečné hustoty a teploty).**
- 5) Vysvětluje homogenost a izotropii vesmíru.**

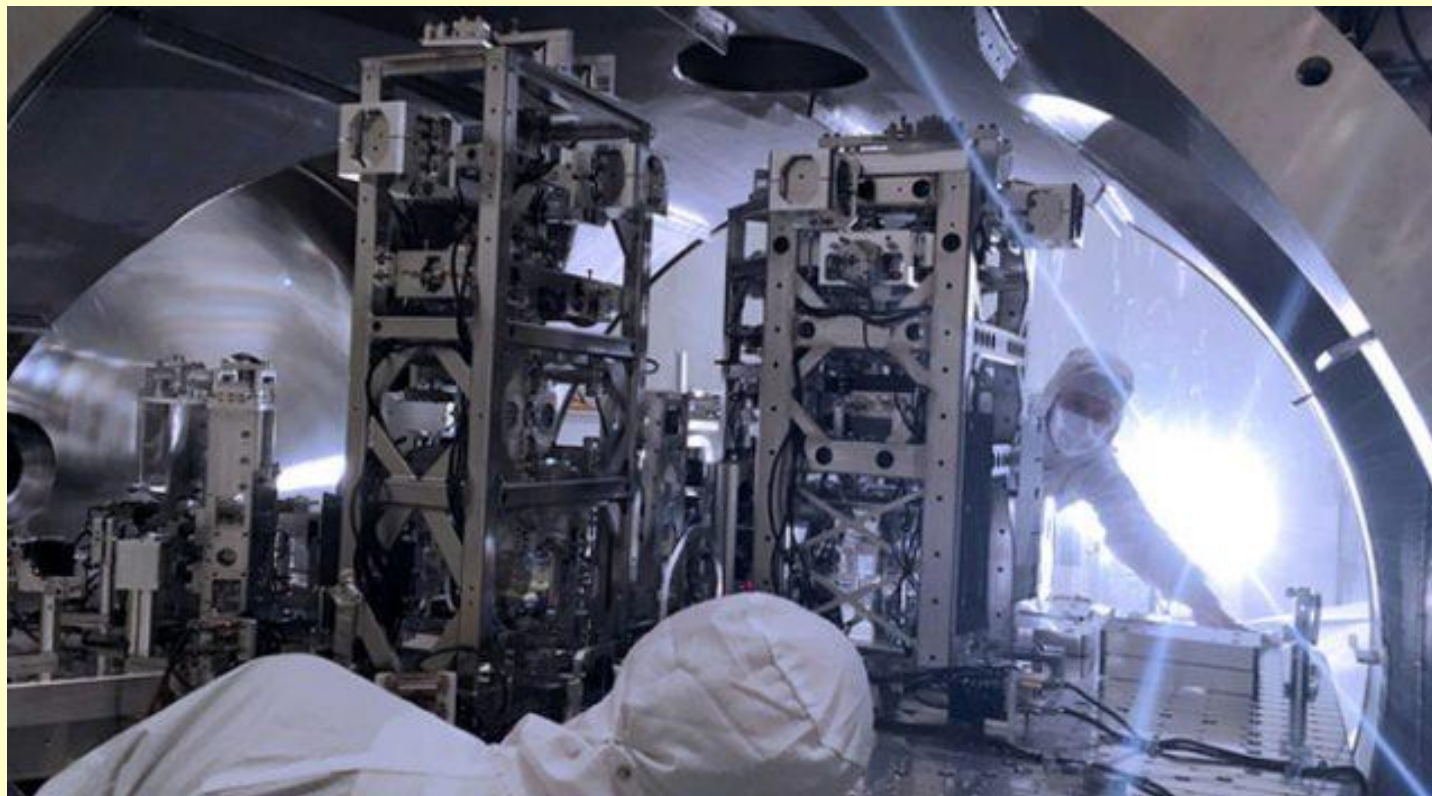
Představa vzájemné oscilace bran a periodické srážky:

Náš vesmír je částí jedné z bran, vznikne ve srážce, postupně se nehomogenity vyhladí, energie vyrovná (na nulovou hodnotu), a to až do příští srážky.

Roste počet pozorování gravitačních vln

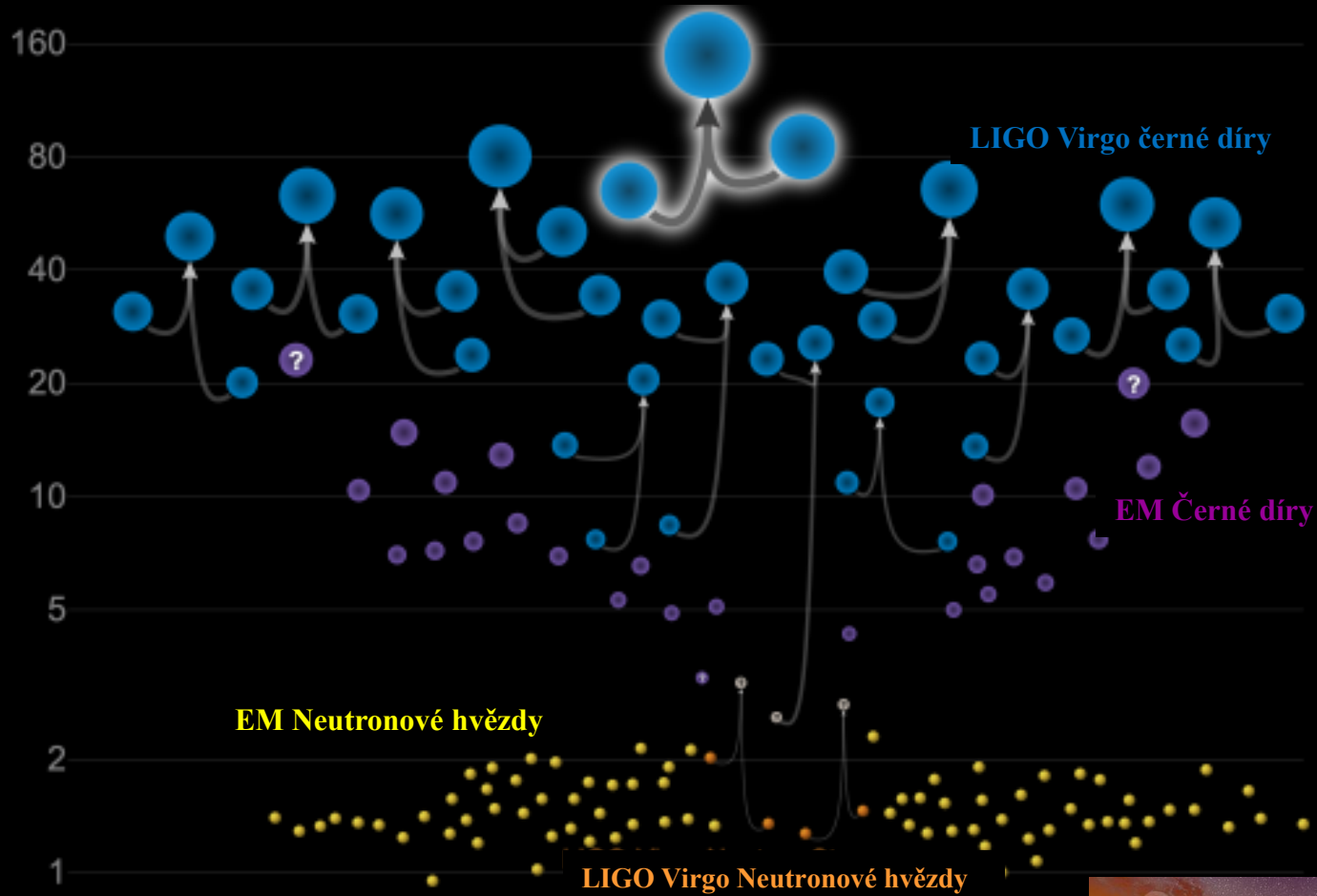
Zlepšení citlivosti detektorů pro jejich třetí společnou periodu měření znamená zvýšení počtu zaznamenaných případů gravitačních vln na více než pět měsíčně – nyní i případy kombinace neutronové hvězdy a černé díry.

Kip Thorn na návštěvě v Praze

Hmotnosti ve hvězdném hřbitově

v hmotnostech Slunce

EM Neutronové hvězdy

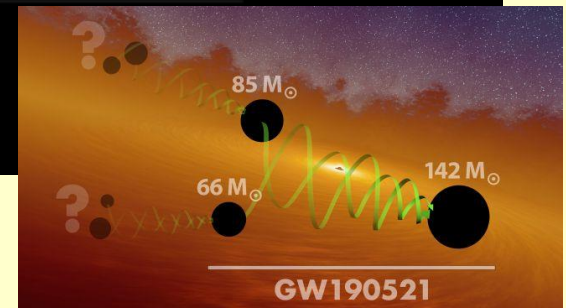
LIGO Virgo černé díry

EM Černé díry

LIGO Virgo Neutronové hvězdy

Updated 2020-09-02

LIGO-Virgo | Frank Elavsky, Aaron Geller | Northwestern

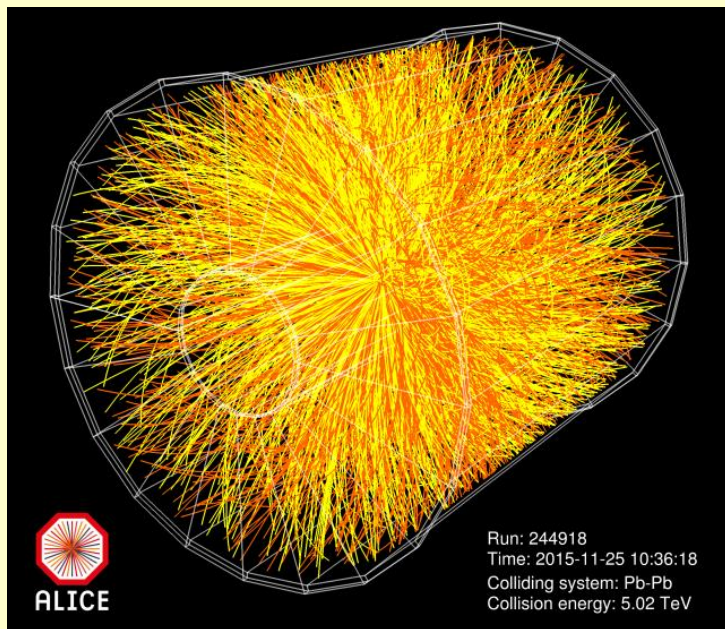
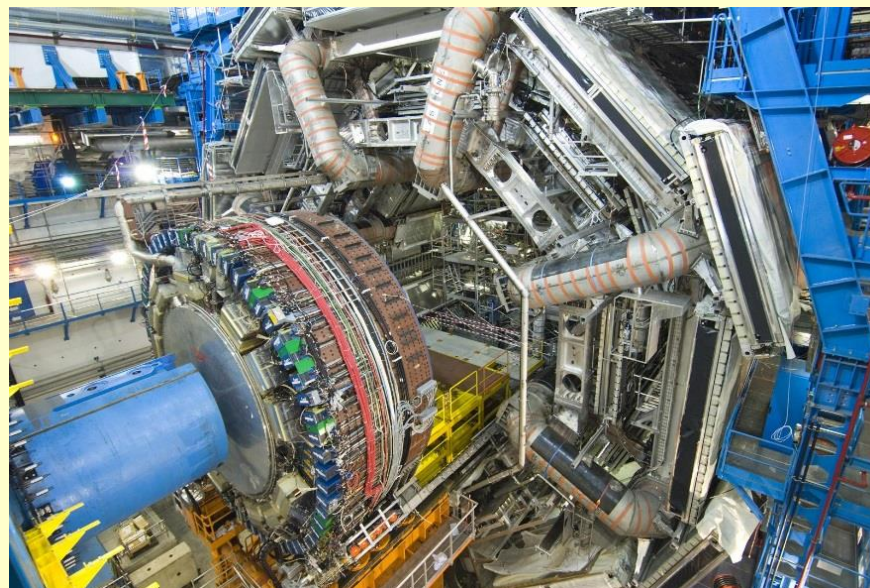

Hmota a fyzika z počátku Velkého třesku v laboratoři

Částice a jádra urychlená na velmi vysoké energie s rychlostmi velmi blízkými rychlosti světla.

Vznikají srážky při extrémní energii – nové částice, nové jevy, nová fyzika

Srážky jader – velmi hustá a horká hmota – ta z počátku vesmíru

Závěr

- 1) Probíhá zlatá éra astrofyzikálních a kosmologických měření
- 2) Klíčová je nutnost stále přesnějších měření
- 3) Detailní měření průběhu rozpínání vesmíru
- 4) Zpřesňování pochopení a popisu primordiální a hvězdné nukleosyntézy
- 5) Stále přesnější měření vlastností reliktního záření
- 6) Přesná pozorování umožňující studovat evoluci vesmíru
- 7) Standardní model Velkého třesku je potvrzován řadou experimentálních skutečností
- 8) Nejranější stádia – singularity v klasické fyzice – hledání nové fyziky
- 9) Pozorování gravitačních vln,

Velký pokrok při ověřování kosmologických modelů přináší velké dalekohledy a urychlovače